

Az emberré és kereszténnyé válás útja

Az aszkézis régi, hagyományos formái idegenné váltak a világban, még a keresztény ember számára is. De életszerű tartalma és célja, a Krisztus-követés áldozatos, keresztutas követelménye ma is érvényes. Mert az aszkézis mint önmegtagadó, önfeláldozó élet a *kereszt örök botrányának és felfoghatatlan misztériumának a részese* lett. Ez egyben a legmélyebb válasz az aszkézis megfoghatózásának mértéke. Ahogy már Szent Pál megélte, de mindvégig érvényes lesz: A zsidóknak csodajelek kellene, a görögöknek bölcsesség, nekünk azonban csak a megfeszített Krisztusunk van, a kereszt oktalanságával (vö. 1 Kor 1, 18–23). E sorsból részesedik a keresztény élet és az aszkézis is.

Meg kell találnunk a korszerű szavakat az aszkézis *qlvi* kifejtéséhez és a gyakorlati megvalósítás újszerű formáit. Az életszentség vagy egyszerűbben a lelkiesség eszménye nem uniformizált, hanem mindig a konkrét személyből nő ki, az ő konkrét élethelyzetére épít, tehát minden esetben személyes karaktere van. És ne féljünk a keményebb követelményektől, a kereszténység igényességétől! Ma már megérett a belátás profán talajon is a fegyelem, a rend, az engedelmisség, a normákhoz való alkalmazkodás, Veres Péter fogalmazásában: a diszciplína szükségességének szorgalmazására – a társadalomban és a családi, az iskolai nevelésben egyaránt. Profán önnevelő könyvek, meditációra, belső tartásra, harmóniára, áldozatoságra, rendre, fegyelemre tanító és felhívó írások páratlan sikere bizonyítja nálunk is, hogy – József Attila szavaival – „az ember egyre kevesebb”. Az aszkézis tehát mint a természetes nevelés és az önnevelés eszköze is jelentkezik. A kereszténység pedig kezdettől tudja, hogy az emberré és kereszténnyé válás útja kemény, tövises, áldozatos, küzdelmes út.

FRÁTER TAMÁS

VALLÁSI NYELV VALLÁSTALAN TÁRSADALOMBAN

1985, Magyarország. A vasárnapi misére a katolikusok 7–8 százaléka megy el. Csak körülbelül minden tizedik ember tartja magát vallásosnak „az egyház tanítása szerint”. Ezzel összhangban az általános iskolások hozzávetőlegesen 10 százaléka vesz részt valamilyen hitoktatáson az iskolában vagy a templomban. Ez itt is, ott is legfeljebb heti 2 óra. Társadalmunkban tehát van egy meggyőződéssel vallásos csoport. De ez *kisebbség*, amely nem támaszkodhat *össztársadalmi egyetértésre*, egyre kevésbé a gyengélkedő *intézményre* és csak bizonyos esetekben a *közösségek* erejére. Mindennek „ellentételül” ma Magyarországon az új-

szülöttek mintegy harmad részét nem keresztelik meg, és a felnőtt népesség 10–12 százaléka állítja, hogy *meggyőződésből nem vallásos*. A társadalom zöme rokonszenvvel (s némi nosztalgiával) figyeli ugyan a vallásosságot, anélkül azonban, hogy a Jóhír személyesen érintené őket. A népesség fele önmagát a „maga módján vallásosnak” minősíti. Ez valójában sovány ismereteket, minden keresztény közösségi élmény hiányát és tetszés szerint összeválogatott hittételek gyűjteményét jelenti egy egyébként zavaros világnézetben belül.

A kulturális tagozódástól a „csoporthelyekig”

„Keresztény társadalomról”, „szakadatlan vallási hagyományról”, a „keresztény európai kultúra” jelenlétéről nálunk alig beszélhetünk. Nehéz lenne összefogó jelzót találni a magyar szellemi kultúra megnevezésére. Vannak jól megkülönböztethető kiindulópontok és áramlatok. Kérdés ellenben, hogy összekapcsolhatók-e egymással a hivatalos ideológia, a keresztény hagyomány, a tömegkommunikációs kultúra vízőzöne stb. Kérdés, hogy a társadalom képes-e az ideológiák, világnézetek, életértelmezések és magatartásmódok kínálatából valamilyen egységet kovácsolni? Végül is az a kérdés, lehet-e Magyarországon egy kultúráról beszélni, vagy csak olyan *kultúratorodékekről*, melyek eredetük és jelenlegi hordozóik szerint is különböznek. Ennek a bizonytalanságnak persze súlyos következményei vannak a mindennapi és a vallási nyelvre egyaránt.

Az első következmény, hogy az „általános” nyelvet „csoporthelyek” váltják fel. A nyelv gyakorlati-technikai részét ez nem érinti. Mindenki tudja, hogy mi a kenyér és mindenki érti, mi a szabad szombat. Hátsó és rejtett jelentések, erkölcsi tartalmak, célkitűzések és szimbólumok ellenben csak megadott társadalmi környezetben foghatók fel és érthetőek. Az olyan szavak, mint „szabadság”, „közösség” vagy „önmagunk meghaladása” mást és mást jelent különféle csoportok számára. A végső jövő koncepciói: egyrészt az „Isten országa” vagy a „világ vége”, másrészt a „kommunizmus világméretű győzelme” különböző kulturális környezetben eltérő benyomásokat és képzetársításokat keltenek. A világnézeti környezet ismerete nélkül jelentésük nem kibogozható.

Persze a csavargóktól az arisztokráciáig, a klérustól a titkos társaságokig az elkülönülő társadalmi csoportokat mindig is saját nyelvhasználat jellemezte. A nyelv általános közvetítőképességét ez mégsem korlátozta. Az elkülönülés nem függesztette fel a kulturális összetartozást. A valahai egységet a pluralizmus, az ideológiai-kulturális blokkok és frontok kialakulása és a világnézeti konfrontáció robbantotta szét. A nyelv a *csoporthoz tartozás* egyik legfontosabb jegyév vált. Hasonszórúek között a nyelv az *egység* hordozója, amennyiben összeköt s lehetővé teszi a megértést. Kívülállókkal szemben *kommunikációs akadály*. A kívülállók ezt a másságot éppúgy, mint a kultúrája (világnézete, vallása stb.) által meghatározott csoport önállóságát megbotránkoztatásnak és kihívásnak tekintik. Ezzel a nem szándékolt, de kikerülhetetlen következménnyel a vallási nyelvnek is meg kell birkóznia.

A nyelv leértékelődése

Egy következő nehézség a szavak *értelemvesztéséből*, jelentésváltozásából, leértékelődéséből, elmosódottá válásából adódik. Különösen, ha a szavak erkölcsre, értékekre, értelemre, ideálokra utalnak. A mindennapi nyelvben az olyan szavak, mint „alázat” és „áldozat” valamiképpen régiessé váltak. A hagyományos értelemben vett „megváltást” az utca nyelve kifejezni sem tudja. A „bűn” egyesek számára gyermekkori sérülések erkölcsi értéket (vagy annak hiányát) nem hordozó, „értékmentes” következménye, mások számára egyszerűen a leleple-

zetségben kifejeződő ügyetlenség. A „hit”-et igen sokan hiszékenységgént, könnyelműségként, irracionalitásként értelmezik. A „szerelem” szó pervertálódik, erotikus, élvezeti mellékízű, énközpontú kifejezéssé válva. „Valóság”-ként a közgondolkodás a kézzelfogható és földközeli dolgokat fogadja el (s mindazt, amit komoly tekintélyek, mint például a televízió közvetítenek). A televízió, a vizuális közvetítés, a bemutatás jelentőségének növekedése önmagában is kifejezi, hogy a nyelv értéke csökken. A verbális kommunikáció sokak számára megbízhatatlanná vált.

Vallási kommunikáció – csak az egyházban vagy azon túl is?

A társadalmi és kulturális differenciálódás, valamint ezek nyelvi lecsapódásának hatására – minden kulturális egységben vagy csoportban, nem utolsósorban az egyházban is – alapvető döntést kell hozni. *Mindenkivel* szót akarunk-e érteni a világ értelmezése és a létező tulajdonított értelem vagy világnézet és az erkölcs kérdéseiben? Milyen *funkciót* juttatunk a nyelvnek? Mindenekelőtt a magunkfajttákkal való, a csoporton belüli eszmecsere szolgálatába állítjuk-e, vagy annak az eszközüvé tesszük, hogy mindenkivel szellemi cserekapcsolatba kerülhessünk?

Különböző csoportok talán az egyházban is *különböző válaszokra* éreznek indíttatást. Akik az egyházközség összetartására s a keresztény nép igazhitűségének megőrzésére áldozzák magukat, továbbá, akiknek élete lényegében azonos társadalmi környezetben zajlik, azok a nyelvet igen könnyen a *változatlan* biztositékának és a közösség hitbeli egysége szimbólumának tarthatják. Ha egy egyház gettó-helyzetbe kerül, a vallási nyelv *rögzítő-megőrző funkciója* különösen kidomborodik. Ha a hivatalban levők elszigetelődnek az élet és a társadalom egyéb, profán területeitől, akkor a vallási nyelvnek csupán az előbbi szerepével törődnek – és akaratlanul is hozzájárulnak az egyéb funkciók elcsökevényesedéséhez.

A nem vallásos környezetben élő vallásos világiak is megpróbálhatnak valami hasonló pozíciót elfoglalni. Megkísérelhetik, hogy keresztény meggyőződésüket – s a vele összefüggő gondolkodásmódot, értékrendet, cselekvési rendszert – „szívkük rejtekébe” vagy vallási közösségük falai mögé zárják. Ez azonban *kettős élettél* jár s azzal az elhatározással, hogy a „profán életben”, „a világban” semmit sem mutatnak abból, ami belül hajtja és irányítja őket. Alig megvalósítható vállalkozás! A másik lehetőség a saját meggyőződés kifejezése – minden megértési és kommunikációs nehézség ellenére. (Korábban nálunk az egyházban inkább az első utat javasolták. Ezzel hozzájárultak a társadalom világnézeti szét-töredezéséhez. Másképpen kifejezve: az évtizedekig gyakorolt vagy legalábbis elfogadott elszigetelődés most azokra üt vissza, akik kereszténységüket nem gettók falai mögött akarják megvalósítani, és akik nem hagyják magukat elhallgattatni. Az elmúlt néhány évben mindenesetre egyre inkább nő azok száma, akik a második utat tekintik helyesnek.)

Az elzárkózás és a nyitás veszélyei

Mindkét nyelvi választásnak és cselekvési stratégiának megvan a maga gyenge oldala. P. L. Berger a „tudati kisebbségek” egy alapvető dilemmájáról beszél (Internationale Dialog Zeitschrift 1969. 2. 127–132.). Véleménye szerint egy kisebbségi helyzetben levő keresztény közösség csak két dolog között választhat. Vagy megpróbál *elzárkózni*, kizárva a világnézeti változásokat, de így hívei egy részét elveszíti; vagy megnyílik a más ideológiákkal való *dialógusra*, ez esetben híveit zavartalanabban képes megtartani, de fel kell áldoznia hagyományá egy ré-

szét. Bergerrel szemben meg kell mondani, hogy az első alternatíva sem a keresztények mindennapi életével és feladataival, sem a keresztény küldetéssel nem fér össze. Ezt a választást talán a feltételezett *kisebb rossz* melletti döntés indokolhatja. A második lehetőséget azért tartják egyesek veszélyesebbnek vagy alapjában rossznak és meg nem engedhetőnek, mert az állítólag a kereszténység feláldozását és nem keresztény álláspontok elfogadását jelentené. A *prófétai szó* és tett lehetősége tehát figyelmen kívül marad. Az „idegenbe” induló hívek kitartásába és hűségébe vetett *bizalom* is hiányzik. Végül a Szentlélek segítségébe vetett *hitet* sem erőltetik túl.

A két magatartás, valamint a keresztény lét és az egyház kétféle szemlélete tartós *feszültségeket és konfliktusokat* okozhat. Az elzárkózás ellenzői attól félnek, hogy az egyház megmerevedik, és a csupán megőrzésre törekvő nyelv *sterillé* válik. A párbeszéd ellenfelei önidentitásukat féltik, vagy kételkednek a nem keresztény környezet kapcsolatterhesítésének komolyságában, vagy talán elégtelennek érzik magukat arra, hogy a Jóhírt olyan nyelven fejezzék ki, amely a kívülállókra is eléri. Ugyanezek az emberek magától értetődőnek tartják, hogy saját *kommunikációs tehetetlenségük* egy sokkal alapvetőbb összefüggésnek a része; úgy vélik, hogy a kívülállók elérése lehetetlen, és az ebbe az irányba tett kísérletek a legjobb esetben haszontalan tévedések, de talán egyházromboló vállalkozások.

A nem hívők elvárásai a vallási kommunikációtól

A nem vallásos környezet nélkül nem beszélhetünk kimerítően a vallási kommunikációról. A vallási kultúra és a vallási kérdésekre vonatkozó megbízható tájékoztatás utáni nagy és gyorsan növekvő igény jelentős részben *nem vallásos emberektől* származik. Az ilyen témájú könyvek, filmek, rádióműsorok mindenestre sikerre számíthatnak. Vallási témájú tudományos és ismeretterjesztő előadások sokakat vonzanak. A várakozás azonban sokszor csalódásba fullad. A kommunikációra kész hívek gyakran nem tudnak megfelelni a nem hívők szükségleteinek. Az igényeket talán meg sem értik igazán. A válaszuk nem megfelelő, egymás mellé beszélnek. Vagy még pontosabban: beszélnek, amikor valami mást várnának tőlük, és saját mondogájukat ismétlik, amikor válaszra lenne szükség.

A kommunikációnak a – talán kimondatlan – kívánságok és kérdések észrevételeivel kell kezdődnie. *Első helyen* személyes tudomásulvételt, elfogadást, megerősítést, *emberi kapcsolatokat* várnak. Egy igazi közösség mindezt nyújtani tudja. A keresztények zöme azonban nem tagja egy közvetlen és megfogható hívőközösségnek. *Másodiknak* olyan vonzó, bevált és megvalósítható *életmodellt* keresnek, amit utánózni lehetne. A vallásos embert minduntalan „a magánélet siker-emberének” tartják. Tehát tapasztalni szeretnék, mit kell „tenni”. A kommunikáció itt a *példa*. A szavak legfeljebb kiegészítésül szolgálhatnak. *Harmadik helyen* az emberek valami *szépre, esztétikai élményre* vágnak: irodalmi értékekre szóban és írásban, művészetre a liturgiában, értékekre a zenében, szép képzőművészeti alkotásokra. Emögött alighanem a művészetmentes, célracionális kultúra elleni tiltakozás rejlik. A szimbólumok és az élménytartalom utáni vágy is megnyilatkozik benne. A művészet persze a közvetített és megjelenített tartalmaikat is garantálja. Csak *negyedik helyen* áll a tudás, az *információk*, a szóban kifejezett igazság iránti igény.

A nyelvnek (szónak és írásnak) különféle akadályokon is át kell jutnia. Helyt kell állnia másfajta gondolatok versenyében és meg kell küzdeni a megértési nehézségekkel. Ha egy keresztény közösség valakit befogad, annak nincs szüksége további bizonyítékokra. Ha valaki egy jól sikerült életet megfigyel s talán

modellnek elismer, annak nem kellene egyéb garanciák. Akit a szépség meg-
ragad, nem igényel további magyarázatokat. A kimondott vagy leírt szót ellenben
gyanakvás fogadja. Lehet, hogy az család vagy éppen „papi furfang”? A szó csak
akkor válik hatékonyá, ha tapasztalatra vagy a vallási kommunikáció első há-
rom fokozatára támaszkodhat. Ahhoz, hogy valaki megnyíljon a szónak, *bizalmi*
viszonyra van szükség. A hallgatónak éreznie kell, hogy aki szól hozzá, őszintén
és meggyőződéssel beszél – nem csak *hivatalból*. Nem könnyű dolog ez olyan
hivatalviselők számára, akiket nem az átlagember gondja terhel és akiknek saját
életvitelét aligha lehet általános modellnek tekinteni. Vallástalan társada-
lomban a vallási nyelv *hitelesebb*, ha nem hivatalban levők, hanem *laikusok*
használgák. Lehetséges, hogy akkor néha pontatlan lesz, de természetesen hang-
zik, hiszen ugyanaz a nyelv, amit mások is beszélnek, a nem hívők, a másként
gondolkodók s azok, akik nem is tudják, hová tartoznak.

„A zsidók közt zsidóvá lettem . . . ”

400 éve múlt, hogy Matteo Ricci megkezdte Kína evangelizálását. Módszere az
ún. „rítusvitához” vezetett. Ricci nemcsak kínai nyelven akart beszélni, hanem a
művelt kínai kultúráját, szimbólumait, szokásait, hagyományait tette igehirde-
tése kiindulópontjává. Ezzel sok európai paptársát megdöbbentette. Ma szocioló-
gusok, antropológusok tanúsítják: Ricci felfedezte, hogy miképpen lehet egy ide-
gen kultúrával kapcsolatba lépni annak megsértése, tönkretétele nélkül. (Csak
sajnálni és szégyellni lehet, hogy a kereszténnyé tétel milyen gyakran járt együtt
az eredeti kultúra megsemmisítésével.) A vallási kommunikációnak nem lehet
célja a rombolás! Kisebbségben levő keresztény közösségnek arra ereje, módja
sincs. Marad tehát Ricci módszere. Aki nem keresztény társadalomban a vallási
nyelvet nem „idegen nyelvként” akarja beszélni, és azt nem provokációra, ha-
nem a *megértés eszközeként* akarja használni, annak egyetlen lehetősége van: az
általánosan használt nyelv elsajátítása és „megkeresztelése”. Aki a zsidók szá-
mára zsidó, a törvény alá rendelték között mint a törvény alá rendelt, a törvé-
nyen kívül állók közt mint aki a törvényen kívül áll, a gyöngék között gyenge
akar lenni (1 Kor 9, 20–22), annak nem szabad *megosztó nyelvet* beszélnie. És
megfordítva: ha valaki a zsidók, a nem hívők, a marxisták, a tömegkommuniká-
ciós eszközök nyelvét beszéli, emiatt nem szabad kizárni annak lehetőségét,
hogy mindezt az *evangéliumért* teszi (1 Kor 9, 23). A kultúra széttöredezését és a
valaha egységes nyelv csoportnyelvekre tagolódását csak egyféleképpen lehet
megszüntetni vagy áthidalni: a keresztény gyakorlatból kiindulva a legegységibb
emberi kérdéseknek egyszerű nyelvi eszközökkel való megszólaltatásával. Kér-
dés, hogy az így közvetített üzenet képes-e a társadalom kulturális *átrendezésére*.
Biztos azonban, hogy így és csak így lehet mindenki számára érthető *javaslatot*
tenni. Ha egy szakrális és a hagyományokhoz kötődő nyelv ennek az igénynek
nem tud megfelelni, akkor az csak titkokat hordozó tolvajnyelv vagy *szejtanyelv*.
Valódi vallási nyelvvé csak akkor válik, ha mindenki *saját* nyelvét ismeri fel
benne (ApCsel 2, 6–8).